Spirit of Bosnia / Duh Bosne

An International, Interdisciplinary, Bilingual, Online Journal
Međunarodni, interdisciplinarni, dvojezični, online časopis

Esej: Niotkuda s Ljubavlju

Adin Ljuca

Kada mi je poslije nekoliko godina do ruku ponovo došla *Polemika* između Brodskog i Kundere (od kojih je jedan pjesnik a drugi romanopisac, ali obojicu volim više kao esejiste), po navici sam pustio da me nosi ljepota njihovih rečenica. [1] Na kraju me i odnijela. [2] Zavela. Kao sjajni pisci, dakle mađioničari, „opsjenari prvog reda", zaveli su me kao što su, uostalom, zaveli i sami sebe. Istinski sjaj njihovih rečenica sakrio je stvarnu bijedu postavljenog problema. Temeljni problem, dakle problem od kojeg je sve počelo, zbog kojeg je i došlo do polemike, nije razriješen. Proročka rječitost, bezbroj digresija, dodataka, stilskih obrta, asocijacija u kojima čitatelj može uživati i koje mu možda mogu objasniti neke stvari, ali ne i ono od čega se počelo.

Dakle, Kundera je shvatio da *„makar i umro od gladi"* ne može napisati pozorišnu adaptaciju *Idiota*. I odjednom je *„neobjašnjivo osjetio čežnju za Žakom fatalistom". „Otkuda ova neočekivana averzija prema Dostojevskom?" „Da li je to bila sumnja u estetsku vrijednost njegovog djela? Ne, jer moja averzija kojom sam i sam bio iznenađen, nije pretendirala ni na kakvu objektivnost".* Ono što Kunderi smeta kod Dostojevskog *„je atmosfera njegovih knjiga: svijet u kojem se sve pretvara u osjećanje, drugim rječima: svijet u kojem je osjećanje podignuto na rang vrijednosti i istine".* Ono što Kunderi smeta u romanima Dostojevskog (u svijetu literature/fikcije), ne smeta mu kad sam čini u stvarnosti. Iako Kundera u čitavom eseju glorificira *Zapadni racionalizam*, njegove primjedbe ili argumentacija ne izgledaju mi racionalnim: *„neobjašnjiva čežnja", „neočekivana averzija", „instinktivna potreba", „nije pretendirala ni na kakvu objektivnost",* itd. To nije ništa drugo nego *„osjećanje podignuto na rang vrijednosti".* Iako tvrdi da njegove misli nisu *„antiruski refleks Čeha traumatiziranog okupacijom",* one ostavljaju takav dojam. Isuviše olako izrečene, isuviše ishitrene formulacije i dalekosežni zaključci. Banalno tumači sv. Augustina, naivno formulira zapadnu osjetljivost detrminiranu komplementarnošću razuma i sumnje, istraumatizirano otkriva tajnu ruske duše u dihotomiji *„njene dubine i njenu brutalnost".* Ne zamjeram Kunderi zbog njegovih trauma. Valjda je svaki zdrav čovjek morao biti istraumatiziran ruskim tenkovima u Pragu jer valjda bi nezdravo i nepristojno bilo ostati zdrav i lijep, s osmijehom kao da se ništa nije dogodilo. Ponavljam, traume su dokaz njegovog zdravlja, a ne bolesti. Ali kao piscu zamjeram mu na lošem ukusu. Sve njegove greške rođene su iz razumljivih pobuda (što ih ne opravdava): užasnut događajima iz '68., u preko noći promijenjenoj životnoj situaciji i izopačenoj hijerarhiji vrijednosti, Kundera se, da ga ne bi potopio očaj, kao utopljenik

slamke hvata zapadnog racionalizma (valjda da bi sačuvao „hladnu glavu“ i objektivnost) i optužuje istočni iracionalizam jer, zaboga, nije logično da je takvo zlo moguće. (Uz to i Kundera i Brodski, kao i većina ljudi evropskog kulturnog kruga, koriste termine *racionalno* i *iracionalno* kao sinonime dobra i zla, što je u stručnom izražavanju nepravilno, a u figurativnom i neprecizno i neukusno.)

Kundera piše: *„Uzdizanje osjećanja na rang vrijednosti seže daleko unazad, možda čak do trenutka kada se kršćanstvo izdvojilo iz judaizma. Voli Boga i čini što god hoćeš, govorio je sveti Augustin. Ta čuvena izreka je otkroviteljska: kriterij istine se tako premješta od vani prema unutra, u proizvoljnost subjektivnog. Val osjećanja ljubavi (voli Boga! – kršćanski imperativ) zamenjuje jasnost Zakona (imperativ judaizma) i postaje nestalni kriterij morala“.* Tačno je da je čuvena izreka svetog Augustina otkroviteljska: otkroviteljska je baš zbog toga što kriterij istine premješta od vani prema unutra. Isključiti unutrašnji kriterijum istine, zamijeniti ga „vanjskim“ vodi k obezličavanju, demagogiji, totalitarizmu, upravo k onom sistemu koji je zabranio Kunderine knjige i oduzeo mu LEGALNE mogućnosti („jasnost Zakona“) da zarađuje za život. Zatim, Kundera nastavlja: *„...Isus na križu nas je naučio da laskamo patnji...“!?!* Silazak Božijeg sina, odnosno Boga, među ljude jedan je od suštinskih momenata kršćanskog učenja kojim dolazi do pomaka od pasivističkog do aktivističkog principa moralnosti. I taj pomak se upravo kreće u pravcu od vani prema unutra. To nije „proizvoljnost subjektivnog“, to je sloboda izbora koja nam je time dana i koja nam ne dozvoljava da za svoju slabost i greške tražimo opravdanje izvan nas u apsolutnom, „u vanjskom kriteriju istine“. Činom krštenja se stvor božiji oslobađa praroditeljskog grijeha istovremeno primajući na sebe breme slobode izbora, breme „proizvoljnosti“, odnosno odgovornost za svoje postupke. Ne uči nas Isus na križu da laskamo patnji, to nas uče razni interpretatori iz sumnjivih pobuda. Patnja nije samoj sebi cilj. To nije patnja radi patnje. Primjer Isusa na križu nas ne uči da laskamo patnji, već nam pokazuje kako je nekad teška sloboda izbora. Učitelj Jan Hus se mogao odreći svog djela, ali nije. Jan Palach se nije morao zapaliti, ali jest. Nisu to učinili zbog ljubavi prema patnji, već zbog ljubavi prema Bogu, prema ljudima, prema istini. Oni su svoj unutrašnji moralni kriterij suprostavili „jasnosti Zakona“ (inkvizitorskog, odnosno zakona sile). Sloboda izbora nam daje mogućnost da biramo između zla i dobra. Primjer Isusa na križu nas uči da izbor dobra nekada može podrazumijevati žrtvu i patnju. Kao što nas uči ne da laskamo patnji nego da se navikavamo na patnju i trpljenje kao na prirodno stanje i da im se suprostavljamo doslijednošću svoje ljubavi.

BRODSKI, koji piše odgovor na Kunderin tekst i, dakle, ima Kunderin esej kao odskočnu dasku, započinje dobro, hvata dovoljan zalet, odrazi se, izvede pravilnu figuru i potom, umjesto da se dočeka na noge, završi na guzici. I mada je Brodski jednom drugom prilikom primjetio da „nije dobar ni Rus, ni Amerikanac, ni Židov“, [3] osim što nam opisuje drugu stranu medalje (što je kvantitativni, a ne kvalitativni pomak), ostaje na Kunderinom nivou („traumatizirani Čeh“ naspram „dobrog Rusa“ koji, usprkos svemu, traži alibi). Na nekoliko mjesta Brodski započinje pravilno postavljati problem, ali onda iznenada, kao da bi se uplašio rješenja koje se nazire, brže-bolje bi se vraćao Kunderi i sigurnosti dihotomije koju i sam osuđuje!? *„Ali ma koliko nam takva predstava svijeta djelovala tragično, nije lišena duhovne udobnosti. Ona nudi zgodne dihotomije: osjećanje – razum, Dostojevski – Didro, oni – mi i tako dalje. Ona primorava pojedinca na izbor. Proces odlučivanja je nepromjenljivo*

dramatičan i opasan, kad se odluči, čovjek ima sve razloge da sebe smatra herojem. Jedini problem je u tome što je sam izbor veoma ograničen. Pitanje je u doslovnom smislu, ili – ili.“

Ali, Brodski ne izlazi van te dihotomije, ne prevladava je. Piše: *„Grozna djela koja su počinjena i još se uvijek čine u tom području, počinjena su i čine se ne u ime ljubavi, već nužnosti – i to povijesne. Koncept povijesne nužnosti proizvod je racionalne misli i dospio je u Rusiju preko Zapada“*. I time nas Brodski vraća u sigurnost dihotomije, dijeli nas na dva protivnička tabora, dakle, ponovo se promatramo kroz puškarnice racionalizma i iracionalizma ili, ako vam smeta ova vojna terminologija, diskusiju opet svodi na nivo lošeg ping-ponga u kojem je jedino važno prebaciti lopticu na drugu stranu. Kundera (ping): *„Pročitao sam, dakle, ponovo Idiota i shvatio da, makar i crko od gladi…“.* Brodski (pong): *„Ali zato se ne smije zaboraviti da je Kapital preveden na ruski s njemačkog“.* Kundera (ping): *„U toj drugačijoj ravnoteži (ili neravnoteži) počiva čuvena tajna ruske duše (njene dubine i brutalnosti)“*. Brodski (pong): *„Štoviše, ti osjećaji su reakcije na izražene misli, a većina tih misli su krajnje racionalne misli, pokupljene, u stvari na Zapadu. Romani Dostojevskog uglavnom su ruska rješenja događaja koji su se odigrali izvan Rusije, na Zapadu. Princ Miškin se lud vraća sa Zapada, Ivan Karamazov također tamo dobija svoje ateističke ideje, Zapad je izvor političkog radikalizma Verhovenskog i sjedište njegove konspiracije“.* Ping: Istočni iracionalizam, Pong: Zapadni racionalizam. Ping-pong. (Sada mi te dvije riječi ne zvuče kao naziv lijepe sportske igre nego kao ime kakvog komunističkog diktatora neke dalekoistočne zemlje: Mao Ce Ping – Kim Il Pong.) Kao da zlo dolazi s Istoka ili sa Zapada. Zlo dolazi s pete strane svijeta. Zlo se rađa u mom srcu, u mom ljudskom srcu.

„Grozna djela koja su počinjena… čine se ne u ime ljubavi, već nužnosti – i to povijesne. Koncept povijesne nužnosti proizvod je racionalne misli i dospio je u Rusiju preko Zapada“ – piše Brodski. Ne zanima me ruski export-import i potpuno mi je svejedno da li je „koncept povijesne nužnosti“ domaći ili uvezeni proizvod, ali ni taj (kao ni bilo koji drugi) koncept ne opravdava zločin. Ako se ne mogu naći ljudski, uvijek se mogu naći „viši razlozi“. Dakle, nismo krivi Mi (ne volim plural, nisam kriv Ja), kriv je koncept povijesne nužnosti (nisam kriv Ja, kriva je nepovoljna konstelacija zvijezda, kriv je pun mjesec). Dakle, etiku formulira astrologija, viši razlozi, raspored zvijezda na nebu. Brodski piše: *„…[P]rvo, da su izdaja, rušenje, snižavanje standarda i tako dalje organske odlike civilizacije, da je civilizacija organizam koji luči, izlučuje, propada i obnavlja se, a da je umiranje i truljenje njegovih dijelova upravo cijena koju taj organizam plaća za svoju evoluciju“*. Tačno je da je Darvinova teorija amoralna i nehijerarhijska, da po njoj pobjeđuju sposobnost reprodukcije i adaptacije lokalnoj sredini, isto kao što su pogrešna ona tumačenje te teorije koja u njoj vide nadvladavanje boljeg i jačeg nad lošijim i slabijim u prirodi. Ali Darvinova teorija vrijedi za PRIRODU i ne može se primjenjivati na CIVILIZACIJU, jer postoji razlika između prirode i civilizacije, između umiranja i ubijanja, između NESREĆE i NASILJA. Darvinovom teorijom ne možemo tumačiti etiku niti na njoj utemeljivati pravo. Dalje Brodski piše: *„…da je čistoća žrtve prislina, tj. umjetna čistoća za koju ne bismo dali nimalo naše slobode…“.*

To da jedan Rus, pišući o kontekstu 68’ i ruskim tenkovima u Pragu (a ne češkim u Moskvi), piše o umjetnoj čistoći žrtve, više i nije stvar etike, već estetike, dobrog ukusa, to je stvar osnovnog kućnog odgoja (o čemu je pisao Zbigniew Herbert u pjesmi

„Snaga ukusa“, a što je poznato Brodskom koji i sam u kompromitirajućem eseju piše da: „*estetika pojedinca rađa njegovu etiku*“). „Prisilna čistoća“ – šta to znači? To znači: Ti si bolji i čistiji od mene samo zato što si žrtva, a žrtva si samo zato što si slabiji, da si ti jači od mene, sigurno bih ja bio žrtva a ti dželat, i ja bih bio čistiji od tebe… bla, bla… ping-pong! Stupidno, neukusno i opasno. Razvijmo tu misao do njenih krajnjih kosenkvenci i do čega ćemo doći? Da nacisti nisu ubijali Židove u plinskim komorama, Židovi bi ubijali Nijemce! Ili, kako poučava ona sarajevska cinična dosjetka: „Nakon silovanja, u svakom slučaju, ni počinitelj ni žrtva nisu više NEVINI.“

Tu se više ne radi o nesretnim formulacijama istrgnutim iz konteksta, već o metodološkim greškama nedopustivim ljudima kakvi su Kundera ili Brodski, ili onakvim za kakve se predstavljaju. S jedne strane Brodski si dopušta pisati „moralizatorske traktate“, a s druge strane koristi formulacije koje kao da su posuđene iz knjige koja se u originalu zove *Mein Kampf*. Dugo sam bio očajan i nisam htio povjerovati u autentičnost rečenica koje je izgovorio Brodski (u intervjuu koji je dao 28.11.1989. u Iowa City, Poljaku Gžegožu Musjalu), [4] misleći da su to „novinarske patke“ ili stvar lošeg prijevoda, nesretne formulacije ili nečeg sličnog. [5]

Brodski je, naime, izjavio: *„Budućnost koja se daje predvidjeti, jest po meni – ali i u tome se mogu varati – konflikt izmedu duha tolerancije i netolerancije. Već danas se poduzimaju mjere da ga razrješe u budućnosti: na primjer, pragmatisti pokušavaju dokazati da su oba ta načela jednako važna. Ne vjerujem u to ni najmanje. Držim da muhamedanski pojam općeg poretka treba biti uništen, isključen. Najzad, kako god bilo, od muslimana smo duhovno stariji šest stoljeća i imamo pravo, kako držim, da govorimo šta je dobro, šta zlo“.* Mislio sam da je Brodski stariji od mene dvadeset šest godina, a ne šest stoljeća, ali ne mislim ni da mu tih dvadeset šest godina daje za pravo da mi govori šta je dobro a šta zlo (takvo pravo čovjeku daje nešto drugo). Nikada nisam mislio da je broj godina srazmjeran s kvalitetom iskustva i da je stariji čovjek nužno pametniji i bolji. Možda je moje iskustvo nesvakidašnje, ali mi govori da je većina zla koja mi je nanešena – nanešena od strane starijih. Dalje, mislim da duhovno iskustvo nije samo religiozno iskustvo, isto kao što mi se čini da su neke od civilizacija nastalih na istoku starije od kršćanskih. Mada sam ateist u moje duhovno iskustvo ulaze i kršćanstvo i judaizam i budizam i taoizam i islam… Pretpostavljam da bi pripadnici različitih kulturnih i vjerskih tradicija trebali tražiti način simultanog življenja, a ne način na koji bi uništili jedni druge.

No, tko zna, možda te godine ipak nešto znače, možda Brodski ipak nešto više zna od mene? On piše: *„Budućnost koja se daje predvidjeti…“* BOSNA? *„Već danas se poduzimaju mjere…“* ČEČENIJA?

(Prag, 1995.)

Dodatni izvori:

Kundera, Milan. “An introduction to a variation.” *New York Times Book Review*, 6 January 1985, Sunday (Late City Final Edition Section 7; Page 1, Column 1; Book Review Desk) Online

Brodsky, Joseph. “Why Milan Kundera Is Wrong About Dostoyevsky.” *New York Times*

Book Review, 17 February 1985. Online

Adin Ljuca (1966, Zenica) studirao je komparativnu književnost i bibliotekarstvo u Sarajevu, a zatim i u Pragu, gdje od konca 1992. živi i radi kao bibliotekar. Uz pisanje i prevođenje, posvećuje se proučavanju kulturne historije češko-bosanskih odnosa. Do sada je objavio knjige: „Maglaj: na tragovima prošlosti" (1999.) i zbirku poezije „Hidžra" (1994, na bosanskom, ponovljeno izdanje 1996; te 2000. na češkom, ponevljeno izdanje 2004.), dok je zbirka priča „Istetovirane slike" objavljena 2005. godine na češkom, te 2010. na bosankom.

© 2013 Adin Ljuca

Notes

1. „Niotkuda s ljubavlju" prvi je stih istoimene pjesme Josefa Brodskog „Ниоткуда с любовью / From Nowhere With Love". (Ed.) Online
   Esej je napisan 1995. kao seminarski rad na Karlovom univerzitetu u Pragu i bez ambicije da bude objavljen. Česku verziju pod nazivom „Odnikud s láskou" objavio je na vlastito insistiranje ugledni češki filozof i političar prof. Jan Sokol u časopisu „Nová přítomnost – měsičník pro diskusi a politiku", br. 3, mart 1996. ISSN: 1211-3883 Online
   Iako dosad neobjavljen u svom integralnom autoriziranom originalu na bosanskom, esej je doživio nekoliko kontraverznih, djelomičnih i na činjenicama neutemeljenih prezentacija i interpretacija u hrvatskoj i bosanskoj književno-kritičkoj periodici. (Ed.) ↩
2. Milan Kundera, "Uvod u varijaciju", Delo, Beograd, XXXI/10—11, okt.-nov. 1985, 168—178, s francuskog preveo Jovica Aćin Josif Brodski, "Zašto M. Kundera greši u slučaju Dostojevskog", Delo, Beograd, XXXI/10—11, okt.-nov. 1985, 179—187, s engleskog preveo David Albahari. ↩
3. Brodski, J. A., Jovanović, M., & Bertolino, N. (1990). *Izabrane pesme*. Beograd: Srpska književna zadruga. Predgovor, p 11 ↩
4. "Esthetics Is the Mother of Ethics." An Interview With Joseph Brodsky by Grzegorz Musial and Tomislav Longinovic. (Nov 28, 1989). In Brodsky, J., & Haven, C. L. (2003). Joseph Brodsky: Conversations. Jackson: University Press of Mississippi. pp 131-140. Online ↩
5. "Pre ukusom nego moralom" – Razgovor Gžegoža Musjala sa Josifom Brodskim, Književne novine, Beograd, 25. februar 1991 (broj 814), preveo Petar Vujičić. Online ↩

The preceding text is copyright of the author and/or translator and is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported License.